

První muzeum evropské historie

13. 5. 2017, Lidové noviny, příloha Orientace, s. 29

JAKUB JAREŠ

Když se v roce 2007 stal předsedou Evropského parlamentu německý historik a politik Hans-Gert Pöttering, oznámil hned ve svém prvním projevu, že by rád v Bruselu viděl muzeum evropské historie. Po deseti letech příprav byl minulou sobotu Dům evropské historie otevřen. Chce vyprávět jednotný evropský příběh, který stojí nad osmadvaceti národními historiemi. Potíž je v tom, že takový příběh je třeba teprve vymyslet.

To, že jste o Domu evropské historie zatím asi neslyšeli, není náhoda. Muzeum vznikalo v tichosti, bez velkých veřejných diskusí i mediální pozornosti. Výjimkou byly útoky britských europoslanců z UKIP (hlavní přímluvci brexitu) na příliš vysoký rozpočet muzea, které převzal britský tisk. Ze strany autorů muzea bylo mlčení cílené. Báli se, že do jejich práce budou příliš zasahovat politici a jednotlivé národní lobby, která budou protlačovat svoji verzi dějin. Veřejné diskusi a kritice předávají až hotové dílo.

Vznik muzea se ale samozřejmě národním a politickým vlivům nevyhnul a vyhnout nemohl. Zřizovatelem instituce je Evropský parlament, jehož konference předsedů jmenuje jednak správní radu muzea, jednak jeho radu vědeckou. První předsedá již zmiňovaný Hans-Gert Pöttering, druhé polský historik Włodzisław Borodziej. Mezi akademiky je také ředitel německého Domu dějin Hans-Walter Hütter, britsko-polský historik Norman Davies či historik Oliver Rathkolb z vídeňské univerzity. Už vyjmenování klíčových aktérů ukazuje, že zásadní vliv na utváření muzea měli Středoevropané. Zástupci Británie, Francie či Španělska jsou v radách také, ale projektu věnovali mnohem menší pozornost. Vlastní práci pak odvedl třicetičlenný kurátorský tým pod vedením Slovinky Taji Vovk van Gaal, v němž působí také česká kurátorka.

Bývalá zubní klinika Dům evropské historie sídlí v parku Leopold jen několik desítek metrů od Evropského parlamentu. Budova ve stylu art deco sloužila původně jako dětská zubní klinika, kterou nechal postavit zakladatel firmy Kodak George Eastman v rámci svých dobročinných projektů. Pro muzeum byla nyní rekonstruována a dostavěna, takže může pro expozice využívat sedm podlaží.

U vstupu, po kontrole v letištním stylu, dostane návštěvník tablet se sluchátkem. Jsou v něm ve čtyřadvaceti jazykových verzích všechny výstavní texty i popisky k exponátům, které se buď automaticky přehrají po vstupu do místnosti, anebo si sami najdete, co vás zajímá. Celé muzeum je bez jediného popisku.

Hlavní sdělení expozice se dá shrnout pod slova „mapování úpadku a jeho překonání“. Výstava líčí příběh původně mocného kontinentu v 19. století, který přes první světovou válku dospěl až ke zkáze nacismu a stalinismu, kdy se Evropa ocitla na okraji zániku. Nová naděje přišla na Západě díky evropské integraci po roce 1945 a po roce 1989 také na Východě, když se rozdělený kontinent znovu spojil. Dnes se ohlížíme zpět a vidíme, že minulost byla sice konfliktní, ale již na ni umíme vzpomínat společně a v klidu. A právě společnou paměť chce muzeum budovat a prohlubovat, protože samotnou historii změnit nemůže. Na první pohled to zní jako docela dobrý rozvrh. Při důkladnějším prozkoumání se ale ukážou jisté slabiny.

Expozice začíná úvahou, co vlastně Evropa je. Má nějaké zeměpisné hranice? Je Evropa jenom myšlenkou? Vzniká ze společného kulturního dědictví? Odpovědi autorů nejsou vyčerpávající, načrtávají spíše jen některé orientační kóty. Výrazně zde pracují například s mapami, které různé vnímání Evropy dobře vystihují: barokní mapa je alegorií Evropy jako vládnoucí Panny Marie, na čínské mapě světa je Evropa zase nepatrnou periferií vlevo nahoře.

Východiska evropské civilizace a jejich dnešní stav připomínají v několika kontrapozicích, kdy vedle sebe staví historický exponát a současnou fotografii. Filozofii tak reprezentuje busta Aristotela a fotografie Slavoje Žižeka. Už od této první části je zároveň zřejmé, že muzeum bude značně sebekritické. Vedle křesťanství, osvícenství, humanismu, demokracie, spravedlnosti a právního státu se tak mezi evropským dědictvím objevují také obchod s otroky, kolonialismus, genocida či marxismus a kapitalismus. Soška evropského námořníka s puškou, kterou v 16. století vytvořil neznámý africký umělec, má ukázat, že pohled druhých na nás nebyl a není vždy zrovna lichotivý.

Do proudu historického vyprávění vstupuje muzeum revolucemi 1789 a 1848. A prakticky celé 19. století líčí jako revoluční období, během něž se prosazovala lidská a občanská práva, rodily se národy a nezadržitelně se šířila industrializace a volný trh. Evropa se i díky tomu stala světovou velmocí, což - jak autoři opět zdůrazňují - mělo i své temnější stránky v podobě kolonialismu. Principova pistole Začátek konce přichází s první světovou válkou, konkrétně s vystavenou pistolí Browning, model 1910, protože ze stejného typu střílel v Sarajevu Gavrilo Princip. Velká válka je první evropskou událostí, na niž se dodnes téměř na celém kontinentu vzpomíná a jež měla důsledky pro život téměř každé rodiny. V tomto duchu ji také expozice představuje. Věvodí jí velká mapa Evropy, na níž je u každé země pohlednice se vzkazem z fronty. Symbolicky se tak s láskyplnými pozdravy domů setkávají vojáci z obou stran zákopů.

Toto kladení jednotlivých národních exponátů vedle sebe je překvapivě silné. Dost názorně ukazuje, že vývoj v „cizině“ byl většinou hodně podobný tomu, co známe od nás. Třeba výtisk československé ústavy z roku 1920 má za sousedy ústavy dalších demokratických států, které po konci první světové války vznikly. Meziválečné období, v němž jsme za demokratické premianty, má ale v muzeu jen malý prostor.

Pozornost se rychle přesouvá ke vzniku Sovětského svazu a nástupu nacismu. Právě na srovnání těchto dvou ideologií a diktatur - nacismu a stalinismu - expozice do velké míry stojí. Oba systémy jsou v ní postaveny na roveň, což odráží poměrně dlouhé úsilí východních států EU, aby se jejich paměti na komunismus dostalo podobného postavení jako dosud dominantní západoevropské paměti na nacismus a holokaust. Zvlášť silnými přímluvci takto vyvážené paměti byli a jsou Poláci, kteří už od začátku druhé světové války zažívali útok z obou stran. Odraz politických vyjednávání je v této části expozice silně cítit, protože zůstává jakýmsi kompromisem: Západoevropané se vzdávají pojetí, že by nacistické zločiny byly zcela bezprecedentní a Východoevropané se zase spokojují s tím, že z celého období komunismu je jako zločinné zvýrazněno jen stalinistické období.

Po válce se příběhy Západu a Východu politicky rozpojují, hlavní pozornost má přitom Západ a jeho postupná integrace. Jako sjednocené ale ukazuje muzeum obě strany železné opony v oblasti každodenního života. Soustředí se na podobnosti v rozvoji veřejné zdravotní péče, snížení novorozenecké úmrtnosti, rozšíření sociální dostupnosti vzdělávání či ve spotřební kultuře a designu. Jako hlavní exponát je v místnosti zaparkované auto coby symbol nového životního stylu na Západě i Východě - je to navíc jugoslávská Zastava vyráběná jako licence italského Fiatu.

U konce s dechem Tahle sdílená perspektiva na poválečnou modernizaci ale končí s nástupem sedmdesátých let. Od té doby jsou Západ a Východ ukazovány jako zcela rozdílné světy. Zatímco na Západě se řeší práva žen, ekologie, nová sociální hnutí a moderní umění, z Východu se na to vše díváme průzorem skrz polooprázdňující obchod s uniformně nepřitažlivým zbožím. Ne že by zásadní rozdíly mezi oběma bloky neexistovaly - jen není jasné, proč se perspektiva najednou tak radikálně mění. Autorům expozice jako by došel dech, anebo spíš potřebovali vystavět silný kontrast, aby byla pochopitelná vlna revolucí v roce 1989.

Po pádu komunismu přichází už jen příběh Evropské unie, jak v jejích úspěších, tak v jejích potížích. V muzeu se tak objevují papírové cihly slisované z drti bankovek slovenských korun a německých marek, tričko příznivců britské kampaně Vote Leave z loňského roku či dětské botičky vyložené ze Středozezemního moře.

Jádro expozice nicméně leží v paralelních dějinách Východu a Západu, jejich zkušenosti s totalitními režimy a v jejich znovusjednocení po roce 1989. Člověk přitom nemusí být historik, aby odhalil, že tento příběh má jednoznačně středoevropskou a především německou pečeť. Ostatně také název muzea je odvozený od německého Haus der Geschichte a i scénograficky a výstavně připomíná bruselské muzeum své předobrazy v Bonnu a Lipsku.

Nám Čechům, ale i Polákům, Maďarům a dalším Středoevropanům vyprávění dějin na ose Západ-Východ konvenuje. Otázka je, zda se v novém evropském muzeu najdou také Řekové, Italové, Španělé, Portugalci anebo třeba Irové. Události jejich dějin jsou sice rovněž zastoupeny (španělská občanská válka, karafiátová revoluce v Portugalsku atd.), ale vždy jen periferně mimo hlavní proud. Německý přístup Německé, potažmo středoevropské je i přesvědčení, že identitu lze stavět na kultuře vzpomínání spojené s reflexí traumatu. Evropské muzeum je tak naplněné negativními či

problematičtějšími dějinnými událostmi a jejich kritickou reflexí - ať už jde o kolonialismus, obě světové války, nacismus a stalinismus, omezování svobodné společnosti či současné problémy EU.

Německu se tato kultura vzpomínání, kterou Timothy Garton Ash ironicky pojmenovává jako DIN Geschichtsaufarbeitung (něco jako ISO zpracování dějin) osvědčila. Bez vší ironie je německý přístup inspirativní a díkybohu vlivný také u nás. Je ovšem otázka, jestli kritické vymezení vůči minulosti k utváření identity stačí, zvláště identity evropské, která nemá oporu ani ve společném jazyku, ani v prozatím příliš krátké tradici.

Nabízí se proto úvaha, jestli by se evropské muzeum nemělo víc soustředit také na pozitivní dějinné vzory a především na evropské hodnoty. To by samozřejmě bylo složitější a neobešlo by se to bez vášnivých diskusí. Na současné podobě muzea proto překvapí, jak málo prostoru v něm dostává křesťanství, když se historicky jedná o jeden z hlavních tmelů Evropy. Je ale zřejmé, že tohle téma by nutně přineslo konfrontaci se sekulární podstatou moderních států, s ateismem a hlavně s islámem. Odpověď na to, jak se při tom vyhnout primitivní stigmatizaci muslimů a na druhé straně popisovat reálné problémy soužití, přitom nemá ani intelektuální elita Evropy.

Jako hlavní hodnotové pojítko tak výstava nabízí odpor k totalitním ideologiím a důraz na lidská a občanská práva. Z toho pak plyne, že jako protiklad Evropy je v expozici prezentováno především putinovské Rusko. Hned v úvodu věnovaném dědictvím Evropy je tak pod soškou Spravedlnosti fotka gay aktivisty zatýkaného na demonstraci v Moskvě.

Dům evropských dějin není prvním pokusem o zřízení evropského muzea. Dva předchozí projekty ale ztroskotaly. Již v roce 1997 vznikla iniciativa Muzeum Evropy vedená historikem Krysztofem Pomianem a ačkoli uspořádala čtyři velké výstavy, nepodařilo se jí získat podporu pro zřízení stálé instituce. Ještě hůře dopadl projekt Bauhaus Europa v německých Čáchách, kde v roce 2006 zamítli občané v místním referendu výstavbu jeho nové budovy. Úspěšná zatím byla jen Francie, která v roce 2013 otevřela v Marseille Muzeum civilizací Evropy a Středozeří (MuCEM). To má ale jen omezený geografický záběr.

Dům evropských dějin je tak prvním muzeem, které se pokouší vyprávět dějiny z celoevropské perspektivy. Ačkoli má spoustu slabín a vznikalo prakticky bez veřejné diskuse, je nakonec dobře, že existuje. Položilo základ, vůči němuž se lze vymezovat, kritizovat ho, ale také na něj navázat. Za pár let v něm třeba bude pracovat nějaký mladý portugalský, estonský nebo český historik, který vymyslí lepší evropský příběh. Ostatně otec českého národního vyprávění, František Palacký, také začínal v muzeu.

Dům evropských dějin
Rue Belliard 135, Brusel
<https://historia-europa.ep.eu>
vstup zdarma